

Kambodzsa

ÁRVÁK ANGKOR LÓTUSZKUPOLÁI ALATT

ÍRTA: PAPANÉK ZSUZSANNA ÉS ÁCS LÁSZLÓ
FÉNYKÉPEZTE: PAPANÉK ZSUZSANNA, ÁCS LÁSZLÓ,
BUZÁS BALÁZS (www.balazsbuzas.com)

„Kérj többet!” – mondja szemöldökét szigorúan ráncolva az ír újságíró a kopott, színes ruhás gyereknek. A hat év körüli fiú lába rogyadozik a vastag fénymásolt útikönyvek alatt, és kérdőn pislog a mögötte álló atlétás ember felé, aki hozzánk fordulva magyaráz: „Öt éve az utcán él. Saját magát tartja el. Filmet forgatok az utcagyerekekről, jól ismerem őket.” Nem akartuk hátizsákunk súlyát vaskos útikönyvekkel növelni, de látva a mezítlábas, árva gyerekeket, mindketten bevásárolunk egy-egy thai, maláj és indonéz könyvet. Mi ezzel segítünk néhány pillanatra a több ezer koldusgyerekből néhányinak, akiket az egykori hatalmas Khmer Birodalom utódállamában, Kambodzsában az elmúlt évszázad második felében dúló háborúk tettek földönfutóvá. Az ország a szomszédaihoz képest – az elmúlt évek gyors fejlődése ellenére – még ma is feltűnően elmaradott. Továbbra is komoly probléma a lakosság nagy százalékát érintő mérhetetlen szegénység, az alacsony életszínvonal és a határtalan korrupció.

„Meglehetősen ellentmondásos kép tárul a szemünk elé: az egykor szebb napokat látott falak szürke vakolata tenyérnyi foltokban mállik, árnyékában koszos koldus tolja kopott kerékpárját. Mindeközben a környék egyik országában sem láttunk még olyan korszerű, kivilágított benzinkutakat, csillogó szállodákat, bútörüzsleteket, autószalonokat és olyan hatalmas új terepjárókat, mint amilyenekkel a kambodzsai főváros lámpafényben ragyogó sugárútján találkozunk.”

Indokína legkisebb országa, Kambodzsza az ötödik országunk Föld körüli utunkon. Indiát, Burmát és Laoszt magunk mögött hagyva, Vietnamon keresztül február elején, a száraz évszakban hajóztunk fel a fővárosába, Phnompenbe. Kíváncsian forgatjuk a fejünket, ahogy szállást keresve először bandukolunk végig a város „hátizsákos” negyede felé vezető utcákon. Meglehetősen ellentmondásos kép tárul a szemünk elé: az egykor szebb napokat látott falak szürke vakolata tenyérnyi foltokban mállik, árnyékában koszos koldus tolja kopott kerékpárját. Mindeközben a környék egyik országában sem láttunk még olyan korszerű, kivilágított benzinkutakat, csillogó szállodákat, bútörüzsleteket, autószalonokat és olyan hatalmas új terepjárókat, mint amilyenekkel a kambo-

dzsai főváros lámpafényben ragyogó sugárútján találkozunk. Az ellentmondás különösen nagy a felső tízezernek otthont adó főváros, valamint az ország második legnagyobb városa, Siem Riep és a fejletlen, szegény vidék között. Az egyetemes világörökség egyik legcsodálatosabbikát, Angkort megteremtő khmer kultúra bölcsője, a volt francia gyarmat 1953-ban nyerte el függetlenségét. Sajnos nem tudott kimaradni az egy évtizeddel később kitört vietnami háborúból és az ezzel járó amerikai bombatámadásokból. A háború után katonai diktatúra következett: 1975-ben a Pol Pot vezette vörös khmerek bevonultak a fővárosba, és az ország urai lettek. Agrár-paraszti kommunista országot akartak létrehozni, az értelmiséget nemcsak feleslegesnek, hanem

Előző oldalpár: A mosolygós kambodzsai embereket látva szinte elképzelhetetlen, hogy az egykori népiptás szemtanúival állunk szemben

Képek balról jobbra: Szertartásra várakozó öregek Phnompenben; Légszennyezettség ellen védekező motoros; Helyi borbély; A feldíszített paripa csupán díszlet az Angkorba özőnlő turistáknak

egyenesen károsnak tartották. Ezért minden gyanús embert – tanárokat, vallási vezetőket, nem khmer nemzetiségűeket – haláltáborba hurcolták. Az is elég bűn volt, ha valaki szemüveget hordott: a „rendszerre veszélyes” embernek kiáltották ki, és pillanatok alatt elvitték. A vietnami kisebbség kivégzése miatt ugyan Vietnam 1979-ben elűzte a Pol Pot-rezsimet, de egészen 1996-ig a hegyekbe és őserdőkbe visszahúzódva folytatták gerillaharcukat. A húszéves véres, polgárháborús időszak alatt egyes becslések szerint több mint egymillió ember halt meg, de van olyan vélemény, amely szerint az akkori nyolcmillió lakosság egyharmada lett az éhínség, a kínzások és a kitelepítések áldozata. A Magyarországnál kétszer nagyobb ország lakosainak száma még ma sem éri el a

nyolcmillió főt, és sokat elárul az is, hogy a férfiak csupán a lakosság harminc százalékát adják. Bár az alapfokú oktatást mára úgy-ahogy helyreállították, ez mit sem változtat azon, hogy a felnőtt lakosság több mint fele sosem járt iskolába. A Thom folyó partján szürcsöljük hűsítő gyöngyteánkat. Előttünk a széles úton kismotorokon kuporodva egész családok száguldoznak, az út túloldalán az aranyozott pagodák felé elefántot vezet a gazdája, odébb a járdán parkolva fekete dzsipeknek támaszkodva jól öltözött fiatalok susterognak. Füstölő édes illata száll a folyó felől, a vízparton kalitkába zsúfolt kis madarak vágynak szabadságra. Egy kopaszra nyírt öregasszonyarc mély ráncai között megbújó tekintet néz mélyen a szemünkbe: „Batang, a dollárszagú idegen. Talán ez is pedofil? Talán. Ez a kommunizmus után a következő csapásunk. Talán...” – olvassuk ki belőle. A következő pillanatban egy karon ülő kisgyermeket ölelő fiatal anyuka egy cédulát nyom a kezünkbe. „Minden 18 év alatti ember gyereknek minősül. Ne bántsds és ne használd ki szexuálisan gyermekeinket. Gyermekegrontásért 20 év börtön jár és bűnvádi eljárás a hazádban. A gyermek megrontása romba dönti az egész életét. Ha megrontasz egyet, a te életed is romba dől” – áll a papíron, angol nyelven. Megállunk, és újra körülnézünk a kambodzsai fővárosban. Port hoz a szél, duda szól. A mezítelen talpaktól megkopott füvön gyerekek hancúroznak. Egymás kócos haját tépik az ország egykori gazdagságára emlékeztető magas kőkerítéssel körülvett királyi palota előtt. Nyitva a kapuja. Belépünk. A bangkoki királyi palota mintájára az 1800-as évek közepén épített palotakomplexum egy nagy, illatos virágokkal teli udvar közepén áll. Leghíresebb épülete az Ezüstpagoda, amelyet útikönyvünk kissé hiányos leírása alapján egy tetőtől talpig ezüsttel borított templomként képzeltünk el, pedig a nevét onnan kapta, hogy a járólappjai készültek tömör ezüsből. Természetesen ez mit sem von le a szépségéből és az iránt érzett elismerésünkből, hogy ötezer darab, egyenként egy kilogrammot nyomó ezüstlapot fektettek az 1892-ben Norodom király által építtetett pagoda padlójára. A látogatás alatt végig egy dal jár az eszünkben: „Csavard fel a szőnyeget...”, csak egy kis folton látszanak ugyanis az ezüstlapok, egyébként szinte a teljes padlózatot vastag szőnyeg fedi.

Négy hónapja vagyunk már úton. Csodás hindu és mogul építményeket láttunk szeméhegyek árnyékában, találoztunk az arany középutat követő buddhisták derűsen tűrt szegénységével, megismertük a mindig talpon lévő, nagy szorgalommal dolgozó vietnamiak egyszerű életét, de sehol sem találoztunk még ilyen kilátástalan sorsú és kiszolgáltatottságban élő emberekkel. Erről beszélnek a Pol Pot tömeges kivégzéseiről híres börtönné átalakított iskola celláinak falán a vörös vérfoltok; erről susog a város szélén elterülő többhektáros temető; erről sikít a fából ácsolt kiskocsi csapágygolyóinak csikorgó hangja a végtag nélküli férfiak alatt; és erről szipognak lehajtott fejjel az üres kocsmák falainak támaszkodó gyerekprostitúáltak.

Felgyorsít minket az utca forgataga, és délután egyre már végzünk is az első programunkkal, a nemzeti múzeummal, ahol khmer szobrok elsőrangú gyűjteményét láthatjuk. A múzeumot egy az 1910-es évek végén egy francia építész által

épített, a khmer tradicionális építészet jegyeit magán viselő épületben szállásolták el, így az épület megtekintése már önmagában élmény– és jó be- melegítésül szolgál a khmer civilizáció leghíresebb emlékének, Angkor hatalmas templomvárosának bebarangolásához.

A 400 négyzetkilométeren elterülő, kiterjedt erdőket is magában foglaló Angkor régészeti terület a 9. és 15. század közötti Khmer Birodalom több egykori fővárosi romjának (több mint száz templomnak) is otthont ad. Három napunkat szenteljük a templomvárosok felkutatásának: a közelebbi helyszíneket két nap alatt biciklivel járjuk körbe, a távolabbi célpontokhoz pedig motoros riksán (tuk-tuk) látogatunk el.

A Khmer Birodalmat II. Dzsajavarman király 802-ben alapította, és évszázadokig volt az Indokínai-félsziget legerősebb állama. Virágkorát a 12. században II. Szurjavarman és VII. Dzsajavarman uralkodása idején élte, ekkor épült a legtöbb szentély, templompiramis, víztározó, út és gátrendszer. A birodalmat azonban a 13. századtól külső és belső viszályok gyengítették. Ezek miatt a khmerek 1432-ben kénytelenek voltak elhagyni Angkort: fővárosukat délebbre, a mai Phnompen helyére költöztették. A templomvárost azonnal elkezdte visszahódítani a dzsungel, így a száz évvel későbbi spanyol, portugál és japán utazók emlékiratai már pompás őserdei romokként mesélnek róla. A nyugati világ figyelme csak a francia természettudós, Henri Mouhot kambodzsai naplójának 1860-as megjelenése után fordult a trópusi növényzet sűrűjében megbúvó díszes épületek felé.

Elsőként Angkor legnagyobb és legjobb állapotban megmaradt templomát, a II. Szurjavarman által Visnu tiszteletére emelt Angkor Vatot – a vat szó templomot jelent – járjuk körbe. A csaknem kétszáz hektáron elterülő négyszögletes épületet széles vizesárok veszi körül. A hindu templomokkal ellentétben Angkor Vat nyugat felé néz, ezért azt feltételezik, hogy az uralkodó temetkezési helyéül is épülhetett, hiszen az ősi brahman temetkezési menet eredetileg keletről nyugati irányba tartott. Az öttornyú templom középső, legmagasabb tornya a Meru-hegyet, a mitológikus világ közepét jelképezi. Angkor Vat befejezetlen alkotás, legtöbb falát pompás domborművek díszítik, de némelyik fala sima, nem maradt idő

„A por ellen kendőt terítünk a fejünkre, a szánk és a szemünk elé, és úgy nézzük a kambodzsai vidéki életet, fabázakat, piszkos gyerekeket, kapirgáló csirkéket, rühes kutyákat és a kismotorra felkötözött élő disznót. Ez már inkább beleillik a Kambodzsáról mint szegény országról kialakított képünkbe, mint a nagyvárosokban látott csillogás.”

a szobrok kifaragására. A háromszintű templom első szintje „kerengőjének” falát csaknem hétszáz méter hosszan gondosan kidolgozott dombormű-sorozat díszíti. A faragványok egy része a hindu eposz, a Mahábhárata egyes jeleneteit meséli el, más részük II. Szurjavarman hadseregének ünnepi felvonulását örökíti meg. A domborművek között láthatjuk a khmer művészet egyik legismertebb motívumát, a tejtengető köpülését. Istenek és démonok igyekeznek kifacsarni az örök élet elixírjét a tejtengetőből Vasuki kígyó segítségével.

Gyorsan száll az idő Angkor Vatban, olvasgatjuk az ősi angkori civilizációról útközben egy kisgyerektől vásárolt könyvünket, beszélgetünk a szerzetestanoncokkal, majd átbiciklizünk Angkor Thom egykori erődvárosába. Itt pedig egyenest Bajon templomához sietünk, hogy a hatalmas régészeti területből legalább két templomot rendesen megnézzünk első napunkon. Kezdünk aggódni, hogy ha ilyen sokáig tart egy-egy rom bejárása, nem lesz elég a háromnapos bérlet. Az

1200-as évek elején Angkor legnevesebb királya, VII. Dzsajavarman által épített templom az 54 tornyának oldalaira faragott 216 hatalmas köfejről híres. Lenyűgöző szemtől szembe állni az óriási, mosolygó arcokkal. „Angkor mosolya” – így ismerik a felfelé ívelő ajkú kőarcok arckifejezését világszerte. Némelyiküket kissé benőtte a moha, egyiknek-másiknak az orra, álla hiányzik, mégis örök derűvel őrködnek a templom felett. Az épület falait itt is körös-körül domborművek díszítik, jól szórakozunk, amíg megtaláljuk az új útikönyvünkben ismertetett motívumokat. Egyik domborműrészleten az erdőben meditáló aszkétákat láthatunk, nem messze tőlük épp egy tigris üldözi a társukat – valószínűleg gyakori halála volt ez a világtól elvonultan élő embereknek. Megtaláljuk a csónakból lótuszvirágot szedő herceget és a kecskeszakállat viselő kínai katonákat is. A naplementét itt, a hatalmas arcok között töltjük. Az angkori kabócák éles hangja és a denevérek sikítása kíséri hazafelé a tíz kilométeres utunkon.

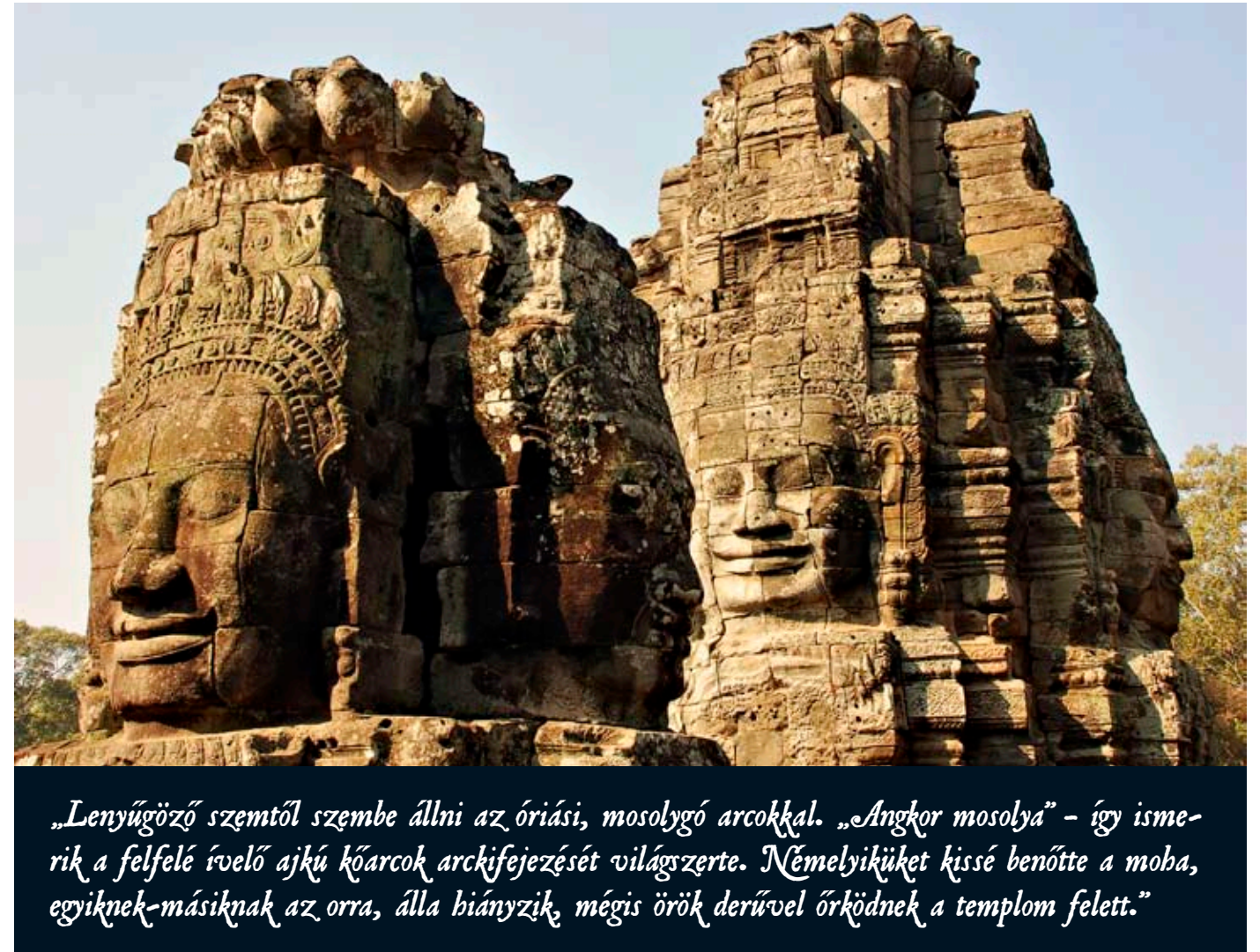
Szemben: Angkor romjait elefánt-háton is körbejárhatjuk
Fent: A Kbal Spean felé vezető poros és kátyús földút

Képek fent: Khmer fiatalok Angkor Vat oszlopos ablakaiban; A Leprás király teraszának folyosójában; Buddhista növendékek Bajon tornyában
Szemben: „Angkor mosolya” Bajon kupoláin

Másnap korán biciklire pattanunk, hogy Bajonnál érjen minket a napfelkelte. Sajnos azonban érkezésünkkor a nap már magasan jár, így továbbkerekedünk a néhány száz méterrel északabbra található Leprás király teraszáig – ahogy a nép nevezi az épületet, utalva ezzel a főhomlokzaton látható zöldes-fehéres mohafoltokkal belepert királyszoborra. Az épület restaurálásakor fedezték fel, hogy a domborművekkel díszített külső fal mögött törmelékkel betemetve rejtőzik egy másik, szinte ugyanazokkal a motívumokkal faragott fal – egyesek szerint így szimbolizálták a túlvilági életet. Folytatjuk utunkat a várva várt Ta Prohm felé. Ezt a templomot még nem állították helyre és nem szabadították ki a dzsungel szorításából a régészek, bár helyreállítása folyamatos. Valójában csak az utakat tisztították meg a taposóaknáktól, így az ér-

zés teljesen olyan, mintha egy expedíció tagjaiként elsőként fedeznének fel a romokat. A 13. század elején épített kolostorkomplexum egyik sztélijének szanszkrit feliratából tudjuk, hogy az épület fenntartásához csaknem nyolcvanezer emberre volt szükség. Az épület egy-egy része teljesen összedőlt, másutt még ellenáll a természetnek, helyenként hatalmas fojtófűgék roppant erejű gyökerei veszik körül a templom falait alkotó kötömböket. A mohákkal fedett, földön heverő, faragott kötömbök és a különböző vastagságú kusza gyökerek között kalandozva nagy nehezen megtaláljuk az egyik ajtó felett azt a jelenetet is, amelyen Sziddhárta herceg az éj leple alatt éppen elszökik otthonából. A dzsungelen átvezető ösvény irányából lágy zenére leszünk figyelmesek. Ahogy közelítünk a homokban ülő mozdulatlan alakok felé, egyre

„Lenyűgöző szemtől szembe állni az óriási, mosolygó arcokkal. „Angkor mosolya” – így ismerik a felfelé ívelő ajkú kőarcok arc kifejezését világszerte. Némelyiküket kisse benőtte a moha, egyiknek-másiknak az orra, álla hiányzik, mégis örök derűvel őrködnek a templom felett.”

tisztábban kivethető az ország tradicionális khmer zenéjének ritmusa. Az ismeretlen vonós hangszerek lassú dallama a szemünk elé táruló látvány fájdalmával szövetkezve erőset szorít szívünkön. Az előttünk ülő kambodzsai férfiak közül van, akinek a két lába hiányzik, van, akinek kar nélkül himbálódzik fehér ingujja és van, akinek furcsán félrebiccenő fején üres gödrök sötétlenek a szemei helyén. Ők túlélők. Az aknamezők erejének túlélői, akik kihúzott gerinccel, büszkén hirdetik hangszereikkel az éltető remény és újrakezdés diadalát. A romok árnyékából kibújva a tűző napon biciklizünk mezőkön át, sehol egy fa, egy árnyék. Irigykedve nézzük az elárasztott rizsföld sarában hentergő vízbivalyokat. Hátravan még Preah Khan, amely a 12. században templomként és oktatási központként funkcionált. A téglalap

alakú, várárokkal körülvett komplexum északi kapujához vezető híd korlátjául szolgáló szobor-költevény ugyancsak a híres tejtenger köpülésének jelenetét ábrázolja. A templomváros méltó befejezése a napnak, hatalmas kapuján belépve Ta Prohmhoz hasonló hangulat fogad. Egészen naplementéig bujkálunk a romok között a végteleen hosszúnak tűnő folyosókon, a gyökerek által körbefont szobrok, falak árnyékában. Harmadik angkori napunkon bezúfoljuk magunkat ötven egy elvben kétszemélyes riksába, és megkezdjük zötykölődésünket egy távoli khmer rom, Kbal Spean felé. A vörös földút poros és kátyús, előre tudtuk, mire számítsunk, hiszen egy kis extra pénzt is kért a sofőrünk azért, hogy végigmotorozik velünk rajta. A por ellen kendőt terítünk a fejünkre, a szánk és a szemünk elé, és

Jobbra: Angkorban időzve érdemes a fő attrakciótól és az agyonfotózott „gyökeres-dzsungeles” témáktól kicsit eltávolodni és a csendes magányban álló épületeket is felfedezni

úgy nézzük a kambodzsai vidéki életet, faházakat, piszkos gyerekeket, kapirgáló csirkéket, rühes kutyákat és a kismotorra felkötözött élő disznót. Ez már inkább beleillik a Kambodzsáról mint szegény országról kialakított képünkbe, mint a nagyvárosokban látott csillogás. És mégis, ahogy elhaladunk a vidéki emberek mellett, mosolyognak, vidámak, örülnek az életnek. Megint meg kell állapítanunk, hogy bizony nem a pénz boldogít.

Hosszú órák telnek el így, mire elérjük az úti célunkat. Kbal Spean a neve az ezer lingam folyójának, ahol a folyó medrébe Buddha-szobrokat, lingamokat és egyéb alakzatokat faragtak. Sajnos a mostani száraz időszakban a faragványoknak csak kis részét fedi víz, így kevésbé hangulatos, mint amilyen lehetne.

Visszafelé még épp naplemente előtt sikerül megnéznünk Banteay Sreit. Ez a templom Siem Riep városától mintegy harminc kilométerre található, ezért jóval kevesebben tévednek ide. Pedig nem szabad kihagyni, sokan az angkori építészeti ékszereként tekintenek rá, joggal: ilyen kidolgozottságú faragványokkal utoljára Indiában találkoztunk. A színes homokkőből épült templom díszítettségének finomsága még a khmer művészetben is egyedülálló. Az egész templomegyüttes aprócska, de talán ebben rejlik a varázsa, így átláthatóbb, élvezhetőbb.

Hazafelé jókedvünkben dalra fakadunk, sofőrünk lelkes hallgatóságnak bizonyul és kérésére a manapság Kambodzsában igencsak felkapott Hotel Kaliforniát, az Eagles legendás dalát kezdjük el énekelni.

Siem Riep városa a Tonlé Sap-tó (valójában egy felduzzasztott folyórendszer) mellett fekszik, amely nemcsak hatalmas (140 kilométer hosszú és 30 kilométer széles), de a Föld halban leggazdagabb tavainak egyike is. Sok kambodzsainak nyújt megélhetést ma is, de a khmer kultúra felvirágzásához is nagyban hozzájárult, hiszen itt egész évben lehetett rizst termesztetni, és hallal is ellátta a környéken lakókat. A tó mérete igencsak különböző száraz, illetve esős időszakban: száraz időben területe nem éri el a háromezer négyzetkilométert, monszun idején azonban ennek akár a hétszeresére is duzzad. A leleményes lakosok a

„Visszafelé még épp naplemente előtt sikerül megnéznünk Banteay Sreit. Ez a templom Siem Riep városától mintegy harminc kilométerre található, ezért jóval kevesebben tévednek ide. Pedig nem szabad kihagyni,...ilyen kidolgozottságú faragványokkal utoljára Indiában találkoztunk.”

folyton ingadozó vízszint miatt az óriási árterületre cölöpházakat, úszó falvakat építettek. Száraz évszakban létrán lehet felkapaszkodni a 10-15 méter magasságban felépített házakba, esős évszakban pedig egyszerűen csak átlép az ember a csónakból a verandára. Negyedóra elteltével már közel járhatunk Kampong Phlukhoz, a cölöpfaluhoz, mert derékig vízben álló férfiak tűnnek fel a facsoportok között. Továbbhaladunk, egyre több a száraz rész és kevesebb a víz körülöttünk, végül megpillantjuk a folyókanyarulat mentén egymás mellett sorakozó, vékony póznákra épített faházikókat. Elsiklunk néhány kunyhó előtt, gyerekek játszanak a vízen himbálódzó csónakokban. A faluba egyébként nem vezet út, csak vízen

közelíthető meg. Örülünk, hogy minket olyankor vetett a sors ebbe a cölöpfaluba, amikor a víz szintje alacsony, érdekesebb látni így ezt a falut az ég felé meredező rengeteg póznával, a cölöpházak között húzódó poros „főutcával”. Sétálunk egyet, megebédelünk az egyik kunyhóban, és fentről nézzük az utca életét, a földön száradó piros kis garnélarákokat, a szárazságot kihasználó, gondtalanul bicikliző gyerekeket.

A következő napon Battangbang felé folytatjuk utunkat. Nehéz eldönteni, hogy a buszba bezárkózva a melegtől, vagy az ablakokat kinyitva a portól fulladjunk-e meg. Sofőrünk végül az utóbbit választja, így több centi réteg vörös agyagpor fed minket, mire a városba érkezünk.

Állítólag érdemes a városba ellátogatni csinos kis kolonális épületei miatt, de mi nem sok szépet tudunk felfedezni a házakon – valószínűleg túl nagy por fedi őket. Így inkább egy főzőtanfolyamra iratkozunk be, mivel igencsak ízlik nekünk a khmer koszt – a kambodzsai konyha sokban hasonlít szomszédaihoz, főleg a thai, az indiai és a kínai konyhával lehet rokonítani. Gyakran használ gyógynövényeket, például a kínai metélőhagymát. A fűszerek közül gyakori a kurkuma, a gyömbér, a citromfű, az erős és igen jellegzetes ízű korianderlevél pedig szinte semmiből sem hiányozhat. Az ananász is sokszor szerepel az ételekben, a zöldségek közül pedig a békikukoricát, a bambuszgyökeret és a kínai brokkolit kedvelik nagyon. Nem véletlen, hogy a legnépszerűbb húsfajta a Tonlé Sapból könnyen kifogható ízletes hal, a belőlük készült legkedveltebb étel pedig az amok. Ezenkívül népszerű még a magyar hurkához hasonló twah ko. Különlegesebb húsfajták a béka- és a teknőshús, kedvenc csemegéjük a sült csótány és a sült szöcske, de számunkra mind közül a leghátborzongatóbb a hatalmas sült pók volt. A Smokin’ Pot nevű kis családi étterembe érkezve megismerkedünk sorstársainkkal és a szakácsmesterrel, egy mosolygós, cingár kis emberkével, és végighallgatjuk, mi lesz az aznapi menü. Megnyugvással tölt el minket, hogy sem tücsköt, sem bogarat, hanem halat, sertéshúst és csirkét fogunk készíteni. Először a piacon közösen végezzük el a bevásárlást, majd először a legtipikusabb khmer

ételt, az amokot, azaz a kókusztejben főtt halat tanuljuk meg elkészíteni. Ehhez saját magunk csinálunk csilipasztát – hatalmas mozsárban őrlí vagy negyedórán keresztül ki-ki a maga csilijét, jó sok fokhagymával. Kis szünet után elkészítjük a hirtelen sült húst, majd megfőzzük – szigorúan khmer stílusban – a csípős-savanyú levest. A koldusmaffia főnöke már ott ólalkodik körülöttünk, és ahogy befejeztük az ebédet, már küldi is a maradékért a szolgálatába állt sovány, serdülőkorban lévő utcagyerekeket. Buta mosolyukra magyarázatot ad a kezükben lógó szipuszacsó bűzös tartalma.

A délutánt buszjegyvásárlással töltjük. Terveink szerint másnap hagyjuk el az országot és lépünk be újra Thaiföldre. De elbizonytalanít minket az a hír, hogy Thaiföldnek és Kambodzsának ezen a határán állítólag nem lehet vízumot vásárolni. A készséges buszjegyárús sem jelent segítséget a döntésben: fülünk hallatára hívja fel a határt, és közli velünk, hogy sajnos igaz a hír, ott helyben nem kapható vízum. Előáll viszont egy pompás ötlettel: vásároljunk nála bangkoki repülőjegyet! Megzavar minket, hogy nem tukmálja ránk kellő agresszivitással, inkább tényleg csak segítő szándékúnak tűnik. Habozunk még egy darabig, közben felhívjuk a budapesti thai konzult, aki biztosít róla, hogy lehet kapni vízumot a poipeti határátkelőnél, így a buszjegyvásárlás mellett döntünk, vállaljuk a kockázatot. Elhatározásunk végül jónak bizonyul: másnap minden gond nélkül léphetünk Thaiföld területére.

Szemben: Banteay Srei, „csipkái”

Fent: Fiatal khmer árus Angkorban; Bivaly húsl az elárasztott rizsföldön